

Книжку опублікованих споминів можна і треба привітати. Переконана: доречно говорити навіть про серію подібних книжок. Такі видання, поповнюючи книжкову полицю літературного Тернопілля, збагачують усю національну літературу і науку про неї матеріалами, ціна яких у часі тільки зростатиме.

Бо вже сьогодні небайдуже до справжнього мистецтва літературне товариство (в особі Івана Малковича) умістило вісім віршів Ярослава Павуляка – «одного з найцікавіших українських поетів» до «Антології української поезії ХХ століття» (Київ, 2018). Поет усміхається з Господнього саду – його вірші верстають свою дорогу до читача.

Микола Зимомря, проф. (Дрогобич)
Микола Ткачук, проф. (Тернопіль)

Соціоментальні ознаки стилю життя в культурно-мовному просторі Східної Галичини на зламі ХІХ – початку ХХ століть

(Світлана Гірняк. Соціолект галицької інтелігенції у формуванні норм української літературної мови (кінець ХІХ – початок ХХ століття). – Дрогобич : Посвіт, 2018. – 620 с.)

Рецензована монографія – концептуально новаторське дослідження актуальних проблем сучасної лінгвоукраїністики. Йдеться про цілісну спробу Світлани Гірняк окреслити риси соціальної диференціації української мови в кінці ХІХ – на початку ХХ ст., зокрема, стосовно формування та функціонування соціолекту інтелігенції Східної Галичини та його ролі у випрацюванні норм загальнонаціональної літературної мови. Актуальність дослідження продиктована необхідністю вивчення окремих соціально-територіальних, жанрово-тематичних і

функціонально-стильових ідіомів української мови в історичній перспективі для розв'язання сучасних проблем формування її нового літературного взірця на початку XXI ст., створення нових її ідіомів для задоволення нових когнітивних і комунікативних потреб українського суспільства. Варто зауважити: видана нещодавно праця, без сумніву, ґрунтовна. Вона містить оригінальні теоретичні та практичні напрацювання. Дослідниця пропонує авторську методику реконструювання соціолекту інтелігенції Східної Галичини кінця XIX – початку XX ст. як самостійного системно-структурного утворення. Структуру дослідження підпорядковано досягненню його мети – моделюванню соціолекту інтелігенції за художніми, публіцистичними й науковими текстами, словниками і граматиками, виданими в Східній Галичині та Наддніпрянській Україні та з'ясуванню його ролі у формуванні норм загальнонаціональної української мови.

Текст рецензованої монографії С. Гірняк заслуговує на увагу з багатьох причин. Монографічне дослідження має чітку структуру та складається зі вступу, п'яти розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаної літератури, що налічує понад 1000 джерел, розлогих додатків, які доповнюють, конкретизують основний виклад матеріалу. Тут доцільно виокремити такі вагомні розділи: «Мовний простір Східної Галичини в кінці XIX – на початку XX ст. і місце в ньому соціолекту інтелігенції» (розділ I); «Соціоментальні характеристики української галицької інтелігенції як суб'єкта мовної діяльності» (розділ II); «Соціолект галицької інтелігенції кінця XIX – початку XX ст. як самостійний мовний ідіом» (розділ III); «Функціонування соціолекту в мовній професійній практиці української інтелігенції кінця XIX – початку XX ст.» (розділ IV); «Вплив соціолекту української галицької інтелігенції на формування норм української літературної мови кінця XIX – початку XX ст.» (розділ V).

У названих складових досліджуваного пошуку докладно проаналізовано роль соціолекту галицької

інтелігенції у формуванні норм української літературної мови в кінці XIX – початку XX ст. Не викликає заперечень аргументовано окреслений об'єкт дослідження, що належним чином охопив галицький період розвитку і функціонування української мови кінця XIX – початку XX ст. Тут важливо наголосити: феномен західноукраїнського варіанта української мови окресленого періоду, ступінь засвоєння характерної для нього лексики і фразеології в сучасній українській літературній мові залишається однією з украї мало опрацьованих тем. Звідси – конкретизоване бачення актуального звучання досліджуваної теми та її теоретичної й практичної значимості.

У монографії аргументовано схарактеризовано мовний простір Східної Галичини в кінці XIX – початку XX ст. і місце в ньому соціолекту інтелігенції, а також соціоментальні характеристики української галицької інтелігенції як суб'єкта мовної діяльності. Дослідниця слушно зауважує, що кінець XIX – початок XX ст. – це період широкого застосування і використання української мови в Східній Галичині в найрізноманітніших ділянках літературної, наукової та просвітницької діяльності. Крім побутової народної лексики, до літературної мови входять елементи мови різних соціальних груп, передусім освіченої верстви суспільства. Саме люди розумової праці – носії інтелігенції – збагачують лексичний склад української мови абстрактною і професійною лексикою, термінологією, формулами мовного етикету, комунікативними кліше та дискурсивними одиницями, впливають на розвиток функціональних стилів української мови, а тому можемо говорити про диференціацію мови у її синхронному аспекті, що визначають не лише регіональні, а й соціальні чинники.

У містких розділах чітко обґрунтована мовна ситуація Східної Галичини кінця XIX – початку XX ст., що постає сукупністю багатьох мов, у т.ч. української, польської, німецької, їдиш; територіальних і соціальних діалектів, функціональних стилів. Останні використовувалися в мовному просторі краю для забезпечення комунікації на всіх

суспільних рівнях. Розвиток і комунікативну потужність української мови в Східній Галичині цього часу забезпечували її юридичний статус у державах-метрополіях та спектр сфер її уживання: *побутова* (сім'я, громада села, односельці, дільниці в містах (Львів, Дрогобич, Борислав, Стрий, Самбір, Коломия, Броди та ін.): *освітня* (українські приватні навчальні заклади та незначна кількість державних шкіл, гімназій, ліцеїв, торговельних і фахових шкіл), *релігійна* (мовна діяльність греко-католицької і православної церков), *науково-професійна* (часописи, підручники, звітні документи тощо), *мистецька* (художня література, аматорські українські мистецькі колективи) тощо.

Світлана Гірняк докладно проаналізувала тексти різних стилів і жанрів як широко відомих, так і маловідомих загалом мовних особистостей – представників різних професійних груп інтелігенції. Авторка переконливо обстежила соціолект галицької інтелігенції, власне, як *самостійний ідіом* у мовних портретах, зокрема, Івана Франка, Уляни Кравченко, Константи́ни Малицької, Стефана Коваліва, Андрея Шептицького. Тут доладно визначено систему позамовних чинників, серед яких суспільні, політичні, ментальні, професійно-діяльнісні. У кожному окремому сегменті соціокультурного життя української спільноти вони сприяли становленню, побутуванню та розвитку соціолекту інтелігенції Східної Галичини окресленого періоду.

Одним із шляхів розв'язання задекларованої проблеми є ґрунтовне висвітлення досвіду мовно-культурних процесів у Східній Галичині, а також їхнього впливу на формування норм української літературної мови. Аналіз, оцінка та творче осмислення мовно-культурних процесів цього періоду сприятимуть впровадженню прогресивних надбань лінгвістичної науки в сучасну теорію та практику, позитивно впливатимуть на усвідомлення ролі галицької інтелігенції у формуванні норм української літературної мови загалом.

Методологія та методи дослідження засновані на фундаментальних ідеях сучасних філософських та мовознавчих концепцій про діалектичну єдність загального, часткового та одиничного з погляду взаємозв'язків та взаємозумовленості лінгвістичних явищ на різних етапах історичного розвитку, зв'язку історії з сьогоденням, теорії та практики у висвітленні мовних явищ; об'єктивного та історичного підходів до аналізу процесів розвитку української мови. Світлана Гірняк ефективно використала метод моделювання (реконструкції); завдяки цьому їй вдалося однозначно виокремити соціолект української галицької інтелігенції як цілісне самостійне утворення в структурі української мови та суспільно-культурному просторі, її функціонування й розвитку в Східній Галичині упродовж кількох десятиліть, з'ясувати традицію та дослідницькі підходи до вивчення нормативної бази української літературної мови. Водночас цікавим видається і період моделювання соціолекту української інтелігенції Східної Галичини як самостійного системно-структурного утворення, мовного ідіому та виокремленні його з тогочасної мовної практики. Дослідницею використано комплекс методів структурного аналізу мови багатьох письменників. Слід уявити метод опозицій, дистрибутивного та компонентного аналізу, а також прогнозування. Використання названих методів дало можливість встановити склад елементів соціолекту та відношень між ними й уможливило створення його індуктивної багаторівневої моделі, що відображає найхарактерніші властивості мови інтелігенції як окремої соціальної групи населення Східної Галичини кінця XIX – початку XX ст. Либонь тому впадає в око наукова новизна дослідження; тут вперше в українському мовознавстві створено лінгвокультурологічну концепцію соціолекту української інтелігенції Східної Галичини з проекцією на результат українськомовної діяльності цієї соціальної групи та чинника формування норм української літературної мови як в Східній Галичині, так і в Україні загалом.

Дослідницею аргументовано уточнено термінологічний апарат дослідження проблеми виникнення і ролі соціолекту галицької інтелігенції у формуванні норм української літературної мови обстежуваного періоду, зокрема зміст понять «*варіанти української літературної мови*», «*соціолект*», «*койне*», «*міське койне*», «*регіолект*», «*ідіолект*», «*мовний портрет*», «*мовна практика*», «*мовний простір*» та ін.; розроблено методологічний інструментарій, окреслено джерельну базу вивчення проблеми, доповнено її новим дослідницьким матеріалом; комплексно схарактеризовано мовно-культурне середовище Східної Галичини кінця ХІХ – початку ХХ ст. і ті соціолінгвістичні чинники, які вплинули на розвиток і вивчення тенденцій нормування мови на прикладі соціолекту української галицької інтелігенції обстежуваного періоду; розглянуто форми, розкрито зміст, виявлено засоби мовної діяльності галицької інтелігенції, результатом якої є її соціолект як самостійне (лексико-семантичне, стилістичне, граматичне) системно-структурне утворення у її (діяльності) культурно-історичному та науковому значенні для формування норм української літературної мови аналізованого часу; реконструйовано соціолект української галицької інтелігенції на основі проаналізованих мовних портретів представників різних її професійних груп, передусім учителів, письменників, публіцистів, церковних і громадських діячів; виявлено лексичні та граматико-стилістичні особливості текстів «Записок НТШ» у Східній Галичині в обстежуваний період, визначено принципи зарахування мовознавчих та інших пам'яток НТШ до єдиного контексту науково-публіцистичної дискусії кінця ХІХ – початку ХХ ст. у Східній Галичині; показано відбиття лексичної специфіки соціолекту української галицької інтелігенції в українській лексикографії; проаналізовано мовну дискусію кінця ХІХ – початку ХХ ст. та виявлено її вплив на становлення і формування правописних норм української мови; створено індуктивну модель соціолекту галицької інтелігенції; встановлено елементи соціолекту

української галицької інтелігенції, інкорпоровані в нормативну систему сучасної української літературної мови на рівні лексики, фразеології, граматики, стилістики.

Прагнемо підкреслити: Світлана Гірняк вперше в українському мовознавстві винятково ґрунтовно узагальнила погляди на феномен *галичанізмів*. Стосовно гіпотези про існування галицької говірки, або, за визначенням Л.О.Ткач, галицько-буковинського койне, власне, як передумови формування західноукраїнського варіанта літературної мови кінця ХІХ – початку ХХ ст., то це підтверджено значним обсягом фактичного матеріалу.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів полягає у співвіднесенні елементів соціолекту; матеріали і висновки дослідження постають вагомим внеском у теорію соціолінгвістики як інтеграційного напрямку досліджень в умовах сучасної наукової парадигми і в соціолінгвістичну концепцію слов'янських мов, у першу чергу, щодо соціального поширення та статусу української мови, її носіїв в минулому і сьогодні на всій етнічній території України. Реконструкція соціолекту як системно-структурного цілого, самостійного мовного ідіому сприятиме розв'язанню фундаментального завдання вивчення закономірностей розвитку української мови для задоволення нових когнітивних і комунікативних потреб суспільства. Оскільки формування соціолектів – це відповідь мови на розвиток суспільства, його поширення за професійною і соціальною ознаками, то можемо говорити про внесок у лінгвосеміотику та теорію номінації (формування нових мовних знаків), комунікативну і когнітивну, структурну лінгвістику та лінгвокультурологію. У цьому зв'язку доцільно підкреслити: кінець ХІХ ст. – початок ХХ ст. – це плідний період в історії української мови. Він багатий знаменними подіями, що сприяли розвиткові і зміцненню соціального престижу української мови загалом. Йдеться про стан, власне, від утвердження реформованого в 1893 р. НТШ, що значно активізував видавничу діяльність (видання «Записок», збірників секцій, етнографічних

збірників тощо) до видання першого соборного українського правопису 1928 р. До окресленої доби належать і три роки відносної самостійності української держави. Цей період вагомий ще й тому, що його наповнювала творчість корифеїв української літератури. Науково-публіцистичні видання зазначеної епохи й досі не втратили свого наукового значення. Вони належать до базових джерел стосовно вивчення історії розвитку власне української мови, історії, філософської думки, права; до того ж вони стали основою формування національної самосвідомості українського народу.

Світлана Гірняк дійшла слушного висновку: українська літературна мова першої чверті ХХ ст. мала вже вироблену суспільно-політичну термінологію, з допомогою якої можна було повністю передати характер суспільно-політичних рухів як тодішнього часу, так і попередніх епох. У літературі початку ХХ ст. значно вільніше, ніж у сучасному суспільствознавстві, уживалися діалектні, локальні слова й вирази – як західні, так і східні. Щоправда, робота виграла б, коли б у теоретичній частині, авторка розкрила погляди Вільгельма фон Гумбольдта стосовно дихотомії *мови і мовлення, мови і мислення*, а також – у другому розділі монографії – подала місткі визначення *інтелігенції, провідної верстви*.

Зауважимо: здійснена дослідницею реконструкція соціолекту інтелігенції Східної Галичини кінця ХІХ – початку ХХ ст. та вивчення його ролі у формуванні норм загальнонаціональної української літературної мови в нових аспектах і великою мірою на новому мовному матеріалі сприяє розвитку ідей та висновків, оприлюднених у дослідженнях Ю. Шевельова, І. Матвіяса, Л. Ткач, М. Лесюка, з'ясуванню міри й характеру впливу мовної діяльності галицької інтелігенції на націєтворчі, ідейно-культурні, науково-освітні процеси в Східній Галичині кінця ХІХ – першої половини ХХ ст., підтверджує потужну роль соціолекту української галицької інтелігенції на

формування норм загальнонаціональної української літературної мови.

Інтегративне дослідження Світлани Гірняк закладає теоретико-методологічну основу для моделювання соціолекту тієї чи іншої мовно-культурної спільноти; зрозуміло, якщо вона зробила свій особливий внесок у формування лексико-граматичних, функціонально-стильових і правописних норм як окремої території чи регіону України, так і загальнонаціональної української літературної мови. Примітний факт: унаслідок здійсненого аналізу текстів різних стилів й жанрів встановлено соціоментальні ознаки галицької інтелігенції як феномена української культури кінця XIX – початку XX ст.; запропоновано індуктивну модель її соціолекту як самостійного мовного ідіому та встановлено його складники; з'ясовано прояви впливу дослідженого соціолекту на формування норм загальнонаціональної української мови на різних рівнях її системи, у т.ч. фонемному, граматичному (морфологічному та синтаксичному), словотвірному, лексико-фразеологічному, семантичному. Важливим є вплив реконструйованого соціолекту на правопис, акцентуацію і стилістику загальнонаціональної української мови.

Накреслені в роботі перспективи вивчення ролі соціолектів певних мовно-культурних українських спільнот передбачають дослідження їх у когнітивно-комунікативному, соціолінгвістичному, лінгвокультурологічному аспектах із застосуванням системно-структурного підходу до аналізу й художніх творів, приміром, Івана Франка.

Основні положення та висновки авторки переконливо унаочнюються конкретними схемами, які значно полегшують сприймання тексту. Рецензована монографія репрезентує широку панораму діяльності галицької інтелігенції кінця XIX – початку XX ст. Праця Світлани Гірняк буде корисною не тільки для широкого кола поціновувачів і дослідників української мови, але й

усіх, хто цікавиться історією її становлення та розвитку за сучасної доби. А звідси – вона зацікавить і літературознавців.